

ОЛЬГА МЕЛЬНИЧЕНКО

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри теорії та історії педагогіки Педагогічного інституту
Київського університету імені Бориса Грінченка
melnychenko@kubg.edu.ua, ORCID iD 0000-0002-5297-9551

РОЗВИТОК ПІДПРИЄМНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ТА ЇЇ РОЛЬ У ВІДНОВЛЕННІ КРАЇНИ

Стаття присвячена аналізу європейського досвіду з формування підприємницької компетентності, яка передбачає міцний зв'язок із економічною та фінансовою грамотністю людини. В статті підкреслюється, що підприємницька компетентність містить у собі яскраво виражені соціальний, педагогічний та змістовний аспекти та володіє конкретними характеристиками. Автором здійснено аналіз поняття підприємництва, підприємницької ініціативи, схарактеризовані основні особливості, складові та риси підприємницької освіти. Спираючись на європейський досвід, автор зауважує, що проблема розвитку підприємницької освіти може бути цілком доречною в системі вищої освіти, та в університетах зокрема, враховуючи їх науково-технічний та інноваційний потенціал. Автором здійснено аналіз основних моделей підприємницької освіти, що використовуються в світовій та європейській практиці. Особлива увага в статті приділена стану розвитку підприємницької компетентності в Україні та необхідності популяризації ідей екологічного та соціально спрямованого підприємництва.

Ключові слова: компетентність, підприємницька компетентність, підприємницька освіта, підприємницька ініціатива, інтелігентне підприємництво.

© Мельниченко Ольга, 2022

Вступ. Розвиток підприємницької компетентності сьогодні є соціальним викликом для українського суспільства, тому що вона передбачає виховання ініціативної людини, яка відрізняється певною свідомістю, здатністю до критичного мислення та ризику, однак, яка водночас у своїй діяльності спирається на систему цінностей та є людиною відповідальною та моральною.

Розвиток підприємництва та підприємницької ініціативи сприятиме відновленню економічної системи країни та покращить її соціальне становище.

Завдання вищої школи в цьому аспекті міститься у розробці педагогічних методів та інструментарію, що дозволить сформувати сучасну платформу інтелектуального підприємництва. В основі цієї платформи міститься синергетичний зв'язок соціальної, приватної та власної користі, а також формування сучасної екосистеми підприємництва. Саме дотримання цього балансу та створення нового бізнес середовища є запорукою подальшого демократичного успішного розвитку суспільства в Україні, його відновлення та приєднання до Європейського співтовариства.

Мета статті – визначити та пояснити значення впровадження підприємницької освіти та формування підприємницької компетентності для відновлення економічного та соціального розвитку українського суспільства, створення сучасної екосистеми підприємництва в українському суспільстві, виховання за рахунок педагогічних принципів та методів «інтелектуального підприємця», якій у своїй діяльності дотримується гармонійного балансу суспільної та власної користі, розвитку підприємницької ініціативи особистості незалежно від професії та сфери зайнятості. З метою статті пов'язані й наступні завдання: 1) проаналізувати європейський досвід формування підприємницької компетентності; 2) схарактеризувати основні особливості, складові та риси підприємницької освіти.

Підприємницька компетентність, за свідченням світового та європейського досвіду, може розвиватися у будь-якій галузі життя, професійній сфері та на будь-якій посаді і позиції. Розвиток підприємницької компетентності передбачає міцний зв'язок із економічною та фінансовою грамотністю людини. Крім того, підприємницька компетентність містить у собі яскраво виражені соціальний, педагогічний та змістовний аспекти та володіє наступними рисами: орієнтація на ефективність своєї діяльності та успіх; самовпевненість і самодовіра; витримка та високий рівень самоконтролю; вміння розв'язувати проблеми креативно та нестандартно; здатність до ризиків; систематичне планування своєї діяльності тощо.

Аналіз європейської наукової літератури свідчить про те, що підприємницька компетентність містить у собі підприємницький дух, підприємницький підхід, підприємницьку грамотність, показники ефективності підприємництва тощо. Виходячи з усього наведеного, постає завдання створення освітньої системи, яка б своєю метою мала формування екосистеми та інтелектуального середовища підприємництва, а також розвиток підприємницької ініціативи особистості.

Дидактична система такої освіти повинна містити наступні компоненти: виховна ціль, програма навчання, дидактичні підходи, форми та методи навчання, діагностика оцінювання, критерії сформованості тощо. Зміст навчального процесу з «Підприємницької освіти» відрізняється наступними характеристиками: спрямованістю викладача на формування підприємницької ініціативи; знанням предмету; знанням особливостей підходів до методів викладання та діагностики навчання.

Складні умови сьогодення підвищують запит з боку суспільства на отримання підприємницької освіти та на розвиток підприємницької ініціативи. Університетська спільнота України має надати відповідь на цей запит. Якщо схарактеризувати сутність підприємництва, то можна визначити його як особливий стан, що включає до себе особисті вміння, навички й мотивацію, які спрямовують людину брати участь у творчій діяльності зі створення нових продуктів і послуг, розвивати бізнес відповідно до вимог ринку.

Крім особистісного значення, підприємництво має чітко виражений соціальний потенціал, оскільки воно має враховувати потреби і вимоги потенційних клієнтів, покращуючи тим самим умови їхнього існування. Крім того, ведення бізнесу вимагає створення нових робочих місць, нової команди та навичок управління нею. З цих причин, навчання підприємству та підприємницької ініціативи розглядається у якості ключового чинника розвитку сучасних суспільств.

Слід зауважити, що розвиток підприємницької ініціативи та підприємництва у західноєвропейських країнах (особливо у країнах-членах ЄС)

пов'язаний із низкою чинників: 1) швидке старіння населення більшості країн; 2) скорочення чисельності робочої сили в самих країнах; 3) збільшення конкуренції з боку нових країн, що пропонують дешевшу робочу силу. Усі ці чинники мають місце і в нашій країні, але посилюються ще наслідками військової агресії Росії проти України, руйнуванням її економічної, соціальної та освітньої сфер.

Треба зазначити, що і у всьому світі рівень розвитку підприємницької освіти не завжди був високим та відрізнявся за ступенем імплементації за регіонами. Підтвердження тому можна знайти в світовій науковій літературі. На думку зарубіжних вчених, рівень підприємницької освіти в ЄС тривалий час відставав за ступенем розвитку від рівня підприємницької освіти США і Канади (F. Bellotti, R. Berta, *Designing a Course*, № 15, 2012, p.178). Наприклад, у США ще в 1994 році 1.700 коледжів пропонували своїм студентам бізнес-програми. Під час навчання 9,000 вчителів використовували більше 200 ділових ігор з розвитку підприємницької ініціативи та підприємництва, крім того до навчального процесу долучалися такі новітні технології як віртуальна реальність та штучний інтелект (Dickinson, John R., Faria, A. J., 1995, с.34).

На підтвердження того факту, що рівень підприємницької освіти в Європі відставав від рівня США та Канади, можна навести наступні дані: із 21 мільйонів студентів в ЄС, тільки близько 5 мільйонів брали участь у підприємницькій діяльності. Однак, не можна стверджувати, що підприємницьку освіту в Європі пропонують тільки бізнес-школи, тому що інноваційна і життєздатна бізнес-ідея, швидше за все, пов'язана з технічно-науковими та творчими дослідженнями (Final Report of the expert group, November 2002).

Сьогодні в Європі спостерігається доволі активний розвиток підприємництва та підприємницької ініціативи у зв'язку з включення підприємницької компетентності до переліку головних компетентностей (2018 р.), якими має володіти випускник вищої школи (і не тільки). (Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning). Як продемонстрував європейський досвід, розвиток підприємницької діяльності та

ініціативи сприяє соціальної згуртованості суспільства за рахунок збільшення зайнятості, економічної користі та прибутку, а також задоволеності роботою. Проте, як на національному (політичному рівні), так і у сфері освіти ця проблема дуже рідко розглядається як стратегічна складова національної політики та зміцнення безпеки держави. Останнє є особливо важливим у сучасній ситуації, в який перебуває країна.

Спираючись на досвід інших країн, можна констатувати, що проблема розвитку підприємницької освіти може бути цілком доречною в системі вищої освіти, та в університетах зокрема, враховуючи їх науково-технічний та інноваційний потенціал (Глушко О., Компетентнісний підхід в освіті: європейський досвід, 2021). У цьому випадку навчальний процес потребує змін у змісті, методології та інструментах навчання, що пов'язано з яскраво вираженою міждисциплінарністю та практичною орієнтацією підприємницької освіти.

На сьогодні є беззаперечним той факт, що в українському освітньому середовищі не має досвіду викладання такої дисципліни як «Підприємницька освіта». (Романовський О., Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України, 2010). Тому серед освітян поняття «педагогіка підприємництва» та «підприємництво» часто сприймаються як споріднені тотожні терміни, а для багатьох людей в сфері освіти та бізнес-спільноти означають те ж саме.

У цьому зв'язку, визначення специфіки «Підприємницької освіти» як дисципліни, її концепції, комплексу сучасних методів навчання дозволить ввести у навчальний процес, з одного боку, більшу усвідомленість та відповідальність студентів, а з іншого, орієнтацію викладача на практичні наслідки навчання.

Незважаючи на те, що сьогодні у європейському просторі підприємництво розглядається як одна з ключових компетенцій знань про суспільство, дуже часто його визначають у вузькому значенні – як бізнес-діяльність. Більшість дослідників вважає, що таке визначення шкодить іміджу «сучасного підприємця» та «підприємницькій освіті», тому в літературі розповсюджено

більш широке визначення (Final Report of the expert group, November 2002), яке включає: 1) навчання тому, як створити бізнес (економічні знання); 2) більш широке поняття освіти підприємця (правова, соціологічна, політологічна, психологічна та інші складові); що дозволяє будувати та прогнозувати підприємницьку діяльність та відносини з муніципальними органами та суспільством в цілому; 3) розвиток певних особистісних якостей, що притаманні сучасному підприємцю.

Як вже відмічалось раніше, поняття підприємницької освіти в науковій літературі залишається все ще відносно незрілим і рідко розглядається на стратегічному рівні університетів або включається у національну політику країн. Однак, більш важливою частиною розвитку підприємницької освіти є проблема підготовки викладачів, тому що навички підприємницької освіти мають специфічні риси та досить відрізняються від навичок викладання звичайних академічних предметів. Традиційні методи освіти не дуже добре корелюються з розвитком підприємницьких атрибутів та не мають такої яскраво вираженої міждисциплінарності та сильного практичного компонента навчання (A new partnership for the modernization of universities, 2009, p.425).

Для того, щоб зрозуміти вимоги до підприємницької освіти, яка має використовувати сучасні освітні інструменти, перш за все необхідно сформулювати уяву про попередні знання та досвід учасників щодо розуміння сутності підприємництва. Самі студенти виставляють наступні умови до навчання підприємству: можливість використовувати ІКТ для пошуку, обміну та опублікування інформації; навчання на основі новітніх технологій та використання розвиваючих ігор; набуття необхідних навичок для виробництва продукції або послуг; управлінські навички: планування, організація управління, контроль, керівництво, мережевий маркетинг; навички продаж: ідентифікація клієнтів, каналів збуту, ланцюжків поставок; навички фінансового управління: керування фінансовими ресурсами, бухгалтерський облік, бюджетування, оподаткування; навички організаційно-правової діяльності підприємця: форми організації роботи фірми, управління ризиками, конфіденційність та безпека;

комунікативні навички; навички мислення проблемно-підприємницького порядку: створення бізнес-плану, бізнес-концепції, визначення потреб ринку, виявлення потреб споживачів, використання можливостей ринку; здатність брати на себе відповідальність за вирішення проблем; креативне розв'язання проблем тощо.

Аналіз міжнародної наукової літератури демонструє, що у світовій підприємницькій освіті існує **дві основні моделі**.

Перша модель – це *модель підприємницької компетентності*. Вона була запропонована Консорціумом з навчання підприємництву, який був утворений в 1980 році в Університеті штату Огайо у відповідь на пропозицію секретаря освітньої політики США включити підприємницьку компетентність у кваліфікаційні стандарти підготовки спеціалістів та кадрів адміністрації (Consortium for Entrepreneurship Education, 2012, p, 24-37).

Цю модель можна схарактеризувати як достатньо велику за своїм обсягом. Вона представлена у вигляді піраміди, в якій кожен рівень - це кластер певних складових: ринок взагалі; промисловий сектор; науковий сектор; робоче місце тощо. Ці складові, в свою чергу, вимагають розвитку певних визначених компетентностей. Оскільки кожна компетентність додатково описується, модель дозволяє досягти високого рівня деталізації. Головним в цій моделі є те, що її *ядром є особистісна ефективність*.

Друга модель підприємницької компетенції визначена і докладно описана науковцями У. Смитом та У. Шелінкампом (Smith, W. L., Schallenkamp, K. A., Eichholz, 4(2), 2007, p. 179-201). Вона має яскраво виражений *інтегрований характер* та пов'язана із навичками з інформаційно-комунікативних технологій як викладачів так й студентів.

Треба зауважити, що обидві моделі хоча і мають певне дублювання, але все ж такі більше доповнюють одна одну, роблячи акценти на різні аспекти підприємницької компетентності.

Головна сутність підприємницької освіти полягає в тому, що вона не має замикатися лише у межах бізнесу або дорівнювати йому. Тому що

підприємницька освіта є більш ширшим, глибшим і багатшим поняттям за своїм змістом ніж поняття бізнесу. Цій факт можна пояснити необхідністю для підприємця відчувати заклики суспільства, практично робити та усвідомлювати аналіз різних напрямків його діяльності (Романовський О, Феномен підприємництва в університетах світу).

Враховуючи усе вище наведене, можна констатувати, що зміст «Підприємницької освіти» має складатися не лише з педагогіки та економіки підприємництва, а й із знання з соціології, права, політології, психології, громадянського суспільства та громадянської відповідальності. Головною рисою, що формує ця освіта, є яскраво виражена здатність до критичного мислення та аналізу як власних дій так і діяльності держави й суспільства в цілому.

Цікавим, на наш погляд, є той факт, що підприємницька освіта починається в освітньому процесі середньо-освітньої європейської школи. Саме досвід викладання в ній був відправною віхою у зміні ставлення соціальних спільнот до бізнесу в загалі та до підприємницької ініціативи в цілому (Malach J. Rozvoj a hodnoceni smyslu pro iniciativu, 2015).

Особлива роль у цьому процесі належить вчителям середньо-освітніх шкіл Європи, які розвивають та визначають практику в галузі підприємницької освіти. (Lokshyna O. The European Dimension of the Competence-based School Education in Ukraine, 2018). Слід зауважити, що цій досвід охоплює різні освітні рівні школи: від початкової до середньої освіти. Крім того, більшість викладачів з «Підприємницької освіти» мали в минулому досвід підприємницької діяльності або суміщають викладацьку діяльність з подальшим розвитком у сфері підприємництва. Тобто, можна констатувати, що одним з головних висновків аналізу європейського досвіду у галузі підприємницької освіти, є визнання того факту, що для ефективної її реалізації необхідно залучати не тільки викладачів університетів, але й вчителів школи, представників бізнесу, які на практико-орієнтованих засадах здійснюють навчання.

Беззаперечним є той факт, що на сьогодні майже усіх школах, університетських коледжах та університетах Європи здійснюється підготовка з підприємницької освіти та розвитку підприємницької ініціативи. Наприклад,

близько 90% середніх шкіл Норвегії забезпечують навчання підприємництву, використовуючи три підходи у викладанні: про підприємництво; для підприємництва та через підприємництво. Розповсюдження підприємницької освіти гостро поставило питання щодо розробки нових сучасних методів навчання, наприклад використання сучасних технологій та інтерактивних ігор у процесі навчання, які дозволяють студентам ознайомитися на практиці з основними категоріями і поняттями підприємництва та методами управління компанією (Blenker P, Dreisler P. A framework for developing entrepreneurship, 2008). Як зазначають науковці, рольові ігри забезпечують негайний зворотний зв'язок, який є ефективним для отримання практичних навиків та роблять навчання персоналізованим. Крім того, рольова гра ставить учня в активну позицію, стимулюючи його до критичного мислення та обрання мотивації для початку власної підприємницької діяльності. Світовий досвід з підприємницької освіти має у своєму активі низку бізнес-ігор із високим рівнем моделювання, що використовуються з різними функціями і цілями бізнес-школами США та Європи (King M., Newman R., 2009, p. 4-17).

З педагогічної точки зору, гра надає знання з наступних основних аспектів підприємництва: фінансування бізнесу, ведення маркетингу, формування ціни, задоволеність клієнтів, написання звітів про доходи, обрання різних стратегій тощо.

Висновок. Розвиток підприємницької компетентності допоможе виконати важливе завдання, що стоїть сьогодні перед українським суспільством: відновити економіку країни та сприяти соціальному розвитку суспільства. У цьому процесі велика роль належить вищій освіті, яка має забезпечити розвиток підприємницької ініціативи та підприємництва, надати навички практичного управління бізнесом та створення власної компанії, сприяти розвитку екологічного, інтелігентного підприємництва в Україні. У довгостроковій

перспективі введення в освітній процес як вищої так і середньої школи підприємницької освіти дозволить розвивати підприємницьке мислення на ранніх стадіях навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

- Bellotti F, Berta R. Designing a Course for Stimulating Entrepreneurship in Higher Education through Serious Games. *Procedia Computer Science: University of Genoa*, № 15, 2012, p.174 – 186 . DOI: 10.1016/j.procs.2012.10.069
- Blenker P, Dreisler P. A framework for developing entrepreneurship education in a university context. Aarhus, Aarhus School of Business, University of Aarhus, 2008. Haslegaardsvej 10, DK-8210 Aarhus V, Denmark
DOI: 10.1504/science.2008.015953
- Council Recommendation of 22 May 2018 on key competences for lifelong learning (Text with EEA relevance) (2018/C 189/01). URL: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604\(01\)&rid=7](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:32018H0604(01)&rid=7)
- Consortium for Entrepreneurship Education. Entrepreneurship Competency Model. 2012. p. 24 –37. Retrieved from <http://www.careeronestop.org/competencymodel/pyramid.aspx?entre=Y>.
- Dickinson J.R., Faria A. J. Simulation Gaming for Sales Management Training and a Demonstration. In Saunders, Danny (ed.) *The Simulation and Gaming Workbook Volume 3: Games and Simulations for Business*. London: Kogan Page, 1995. 123 p.
- Final Report of the expert group: Entrepreneurship in higher education, especially within non-business studies. 2002 Available online at: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/sme/files/support_measures/training_education/entr_highed_en.pdf.
- Глушко, О. (2021). Компетентнісний підхід в освіті: європейський досвід. *Науково-педагогічні студії*, (5), 8–21. <https://doi.org/10.32405/2663-5739-2021-5-8-21>

- King M., Newman R. Evaluating business simulation software: approach, tools and pedagogy. *On the Horizon*, 2009. 4–17.
- Kourilsky M.L., Esfandiari M. Entrepreneurship Education and Lower Socioeconomic Black Youth: An Empirical Investigation. *The Urban Review*, 29 (3), 1997, p. 205–215.
- Lokshyna O. The European Dimension of the Competence-based School Education in Ukraine. *Revista de Pedagogie – Journal of Pedagogy*. Bucharest (Romania). 2018. № 1. P. 47–64. doi: <https://doi.org/10.26755/RevPed/2018.1/47>. URL: <http://revped.ise.ro/wp-content/uploads/2018/07/2018.-1.47-64.-Lokshyna.pdf>
- Malach J. Rozvoj a hodnoceni smyslu pro iniciativu a podnikavost zaku zakladnich skol. Ostrava: Ostravske univerzity v Ostrave, X – MEDIA, 2015. 350 s.
- A new partnership for the modernization of universities: the EU Forum for University Business Dialogue. COM, 2009. 425 p.
- Романовський О. О. Шляхи впровадження інновацій, підприємництва та підприємницької освіти в системі національної освіти України: Монографія. Вінниця: Нова книга, 2010. 416 с.
- Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу: Монографія. С. 80 URL: <https://books.google.com.ua/>
- Smith, W. L., Schallenkamp, K. A., Eichholz, D. E. Entrepreneurial Skills Assessment: An Exploratory Study. *Inderscience Enterprises Ltd.*, 4(2), 2007, 179–201.

OLGA MELNYCHENKO,

Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Department of Theory and History of Pedagogy,
Pedagogical Institute of Borys Grinchenko Kyiv University
Kyiv, Ukraine
melnychenko@kubg.edu.ua, ORCID iD 0000-0002-5297-9551

**DEVELOPMENT OF ENTREPRENEURIAL COMPETENCE AND ITS
ROLE IN THE RECONSTRUCTION OF UKRAINE**

The article is devoted to the analysis of the European experience in the formation of entrepreneurial competence, which implies a strong connection with the economic and financial literacy of a person. The article emphasizes that entrepreneurial

competence includes pronounced social, pedagogical and content aspects and has specific characteristics. The author analyzed the concepts of "entrepreneurship", "entrepreneurial initiative" and characterized the main features, components of entrepreneurial education. Based on the European experience, the author notes that the problem of the development of entrepreneurial education may be quite appropriate in the system of higher education, in universities in particular, given their scientific, technical and innovative potential. The author analyzed the main models of entrepreneurial education used in world and European practice. Particular attention in the article paid to the development of entrepreneurial competence in Ukraine and the need to popularize the ideas of environmental and socially oriented entrepreneurship.

Keywords: *competence, entrepreneurial competence, entrepreneurial education, entrepreneurial initiative, intelligent entrepreneurship.*

Стаття надійшла до редакції 12.04.2022

Прийнято до друку 28.06.2022